HAC

Kur'an'da 9 yerde hacc, 1 yerde de hicc şeklinde geçen bu kelime ziyaret anlamındadır. Kur'ansal bir terim olarak belirli yerleri, belirli usullere uygun biçimde ziyaret anlamında kullanılır. Hac yapan kişiye hâc veya hacı denir. Kur'an, "Haccı Allah için tamamlayın" (2/196) ve "Yoluna gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır." (3/97) gibi ifadelerle haccı Müslümanlara hayatta bir defalık bir görev olarak yüklemektedir.

Hac, İslam'ın uluslararası hüviyet taşıyan ibadetidir, denebilir. Gerçekten de hac aynı iman ve şuuru taşıyan sayısız ırk, renk, dil ve bölge insanının bir ortamda bütün kayıtlardan sıyrılarak ruh beraberliği içinde kucaklaşmaları ve kaynaşmalarının hayranlık verici bir görünümüdür.

Hac, Müslümanı, bireysel şuurdan, toplumsal şuura ulaştırmakla bırakmaz, evrensel şuura yüceltir ve oradan kozmik şuura yükselterek varlıkla birlik sırrını gerçekleştirir.

İslamiyet zekât ve hac ödevleriyle, ana vasfı olan tevhit yani birlik inanç ve düzenine sürekli bir destek sağlamıştır. Tevhit inancına göre, bir kişinin, bir bölgenin, bir ırkın, bir ülkenin mutlu ve rahat olması, refah içinde bulunması yeterli değildir. Mutluluk, bütünün, tüm insanlığın mutluluğu olmalıdır.

Şunu da belirtmek isteriz ki, haccın işaret ettiğimiz işlevini yerine getirmesi için hac gelirlerinin bütün insanlığın, özellikle müslüman dünyanın ortak ihtiyaçlarını gidermek için harcanması gerekir. Bugün bu yapılmamaktadır.

Hac ibadetinin ana unsuru olan 'ziyaret', Kabe'nin ziyaretidir. Kur'an-ı Kerim, **Kabe**'yi, yeryüzünde tek tanrıcı dininin ilk ma-

bedi olarak anmakta ve kutsamaktadır. Âli İmran 96. ayet şöyle demektedir:

"Şu bir gerçek ki, âlemlere bir bereket kaynağı ve yol gösterici olarak insanlar için kurulan ilk ev, Mekke'dekidir."

Kur'an ayrıca, semavî dinlerin en büyük peygamberlerinden biri ve Son Peygamberin büyük dedesi olan Hz. İbrahim'in **Kabe**'yi inşa edişini, kutsal bir hatıra olarak hürmetle anmaktadır. Hac ziyareti, semavî dinlerin sonuncusu İslamiyet'te bir görev olarak müminlere yüklenirken, bütün insanlığın dini olan tevhit üzerinde bir yoğunlaşma ve tek tanrıcı dinin ölümsüz hatıralarını inananların ortak şuuraltlarında tazelemek amaçlanmıştır. Çünkü gerek **Kabe,** gerekse diğer hac toprakları, peygamberler tarihinin, özellikle Son Peygamber'in hayatının yüzlerce hatırasını barındırmaktadır. Bu anlamda hac, ilk insan ve ilk peygamberden beri gelmiş geçmiş bütün peygamberler ve onlara gönül vermiş müminlerle bir iman ve ülkü birliğini ilan etmek, pekiştirmektir. Bu ülkü birliği ortak bir şuuraltı oluştururken, günümüzün ve geleceğin milletlerarası sorunlarına tevhit dini ışığında ve evrensel planda çözümler getirmeyi ilan ve kabul anlamını da taşımaktadır. Bu, eşya ve olayları Yaratıcı'nın arzu ettiği yönde şekillendirme gayreti içinde olan kitlelerle dini vahyeden kudret arasında ezelden beri varolan sözleşmenin yenilenmesi anlamını da taşımaktadır.

Haccın bu anlama uygun olması için, hac merasimi, günümüz dünyasında, bütün kesimlerin katıldığı en ileri demokratik bir platformda en önemli konuların gündeme getirildiği ve aynı ülkü etrafında çözümler arandığı bir uluslararası toplantı olmalıdır. Bu demokratik toplantıdan bugün gerektiği gibi yararlanılmamasının sebebi Müslümanların dağınıklığı, yeterli bilinçten yoksun oluşları ve karşı güçlerin yıpratıcı manevralarıdır.

Hac ibadetinin fiilen başlaması ihramla olmaktadır. İhram, esasında helal olan bazı şeyleri, belirli bir süre kendine yasaklamak anlamını taşıyor. İhram süresince hacının giydiği elbiseye de ihram denmekte, daha doğrusu ihram denince akla bu elbise gelmektedir.

GÜNÜMÜZDE HAC UYGULAMASI:

Günümüzde hac, Kur'an'ın verilerine uygun olarak yapılmamaktadır.

İslam öncesi dönemin de kutsal saydığı bir mekân olan **Kabe**'de müşrik Araplar da ibadet ederlerdi. Hac ibadetini onlar da yaparlardı. Kur'an onların **Kabe** hareminde namazlarından bile söz etmektedir. **Ne** var ki bu namaz (salât), içine ıslık, el çırpma gibi tevhit dışı unsurların sokulduğu yozlaştırılmış bir namazdı. (8/35) **Ne** olursa olsun, nihayet namazdı.

Dahası var: Müşriklerin Hz. Peygamber'le kavgalarının sebeplerinden biri de **Kabe**'nin sahipliği idi. Onlar, Hz. Muhammed'i, atalar dinine karşı çıkan bir isyancı-zındık olarak gördüklerinden onu **Kabe** gibi bir atalar mabedine girmeye, ona sahip çıkmaya layık görmüyorlardı. Mekke putperest kodamanları için Kabe, atalar **dininin** mabedi **idi;** o halde ona, atalar dinine saygılı olanlar ehil olabilirlerdi.

İslam, **Kabe**'yi tevhit dininin büyük peygamberi Hz. İbrahim ve oğlu İsmail'in inşa ettiği bir mabed olarak görmekte ve onun kutsanmasını, bakımını tevhit dininin yeni mensupları olan Kur'an müminlerine vermektedir. **Kabe**'ye ehil olmayanlar, müşriklerdir, Müslümanlar değil... Bu tarihsel olgu dikkate alındığında şu da görülür:

Hz. Peygamber, **Kabe**'nin hac edilmesinde eski kabullerin tevhide açıkça ters olanlarını atmış, tevhit ilkelerine ters düşmeyenlerini korumuştur. Kur'an'da bunun vahye bağlı dayanaklarını bulmak mümkündür. Örneğin, Safa **ile** Merve arasında sa'y yani koşma. Geleneksel fıkıh kitaplarının haccın farz veya vacipleri arasında gösterdikleri bu uygulama, esasında İslam öncesi bir uygulamadır. Geleneksel bazı hikâyeler, bu uygulamanın Hz. İbrahim'in ailesi tarafından başlatıldığını anlatır. Böyle olsa dahi, sa'yin farz veya vacipliği savunulamaz. Böyle bir savunma için açık vahyi kanıt gerekir. Vahyî kanıtsa bunun tam tersini göstermektedir.

Sa'yin Hz. İbrahim'e dayandırılmasını imkânsız gören Muhammed Hamidullah bunun müşrik Arapların bir âdeti olduğunu söylüyor. (Hamidullah; *İslam Fıkhı ve Roma Hukuku,* 10)

Sahabîlerin bir kısmı bunun İslam'a uygun olup olmadığı sorusunu gündeme getirmişlerdir. Kur'an bu soruya ilginç bir cevap vermektedir:

"Kabe'yi hac veya umre yoluyla ziyaret edenin Safa ve Merve'yi tavaf etmesinde bir sakınca yoktur." (2/185)

Kur'an bu koşmanın günah olmadığını söylemekte, ama sevap veya yükümlülük olduğuna ilişkin hiçbir beyanda bulunmamaktadır. Nasıl oluyor da günah olmadığı söylenen, yani mubahlığı bildirilen bir şeyin, farzlığı ilan edilebiliyor?! Süfyan es-Sevrî (ölm. 161/777) gibi bazı fakîhler Safa ile Merve arasında koşmanın (sa'yin) farz olmadığını bildirmişlerdir (bk. Kal'acı; *Fıkhıt's-Sevrî,* 329), ama bu yeterli değildir. Burada Kur'an'a açık bir biçimde ters düzenleme yapılmıştır; buna net bir biçimde karşı çıkmak gerekir.

Safa ile Merve tepeleri arasında koşmak, **Kabe**'ye ve **Kabe**'yi tavafa büyük önem ve kutsallık veren müşrik Arapların asırlardır yaşattıkları bir gelenekti. İslamî hac emri vahyedildiğinde bu geleneğin kaldırılmasını isteyenler oldu, istemeyenler oldu. Kur'an, burada bir serbestlik getirdi. İsteyen o tepeler arasında koşsun, istemeyen de koşmasın. Gelin görün ki, bunun böyle olduğunu yazarlar, söylerler ama arkasından da haccm şartlarından biri de Safa ile Merve arasında koşmaktır diye ilmihal kitaplarına yazarlar...

Bu hayret verici tavrı geçerli kılmak için bir de hikâye geliştirmişlerdir: Güya o tepeler arasında koşma işini başlatan, Hz. İbrahim'in eşi ile oğlu imiş, bugünkü koşma da onun hatırasını tazelemekmiş... Bu, sonradan uydurulmuş bir hikâyedir, vahyî bir dayanağı yoktur. Hikâye doğru olsa bile bundan o koşmanın farziyeti çıkarılamaz.

Bugünkü uygulama Kur'an'a uygun mu?

Bugünkü uygulama Kur'an'a tam uygun değil. Hac ibadetinde açıkça dışlanan Kur'an buyrukları var. Bir kere, haccın, Kur'an açısından olmazsa olmazlanyla İslam öncesi dönemden gelen ama tevhide aykırılık belirtmediği için uygulanmasına göz yumulan kabulleri birbirinden ayırmak gerekir. Bu ayrım yapılma-

dan, tüm geleneksel uygulamalar Allah'ın emriymiş gibi ilmihal kitaplarına doldurulmuştur. Daha ürkütücü bir manzara var:

Hacla ilgili bazı açık Kur'an ayetleri uygulama dışı tutulmaktadır. Ve bu yüzden hac her yıl birçok insanın (Tünel faciasında olduğu gibi, bazen binlercesinin) ölümüne yol açmaktadır.

Günümüzde hac, iki gün içinde tamamlanması gereken bir ibadet konumuna getirilmiştir. Kur'an Bakara 197'ye göre, hac, 'hac ayları' denen üç ay içinde yapılabilir. Bakara 197'ye açıkça aykırı olan bugünkü uygulama, en fazla beş yüz bin kişiyi barındırabilecek olan Mekke kentine üç milyonu aşkın insanın dolmasına yol açmakta ve bu izdiham birçok insanın ölümüne sebep olmaktadır. Bizce bu ölümlerin büyük kısmı 'taksirle cinayet' suçuna girer..

Kur'an temel ibadetlerden biri olarak gösterdiği haccın, 'Hac Aylan' diye bilinen 3 ay içinde yapılabileceğini bildirmektedir. Bunun sebebi açıktır: Sonraki zamanlarda bu uluslararası ibadetin yapılacağı Mekke'de sıkışıklık olacak ve insanların iki-üç günlük bir süre içinde hac görevlerini yerine getirmeleri zorlaşacaktır. Haccı üç ay gibi bir süreye yaymak bu problemi çözer. Bu üç ay içinde, dileyen dilediği zaman hacca gidip ibadetini yapar. Bu konunun temel beyyineleri Bakara suresinin 197 ile 203. ayetleridir. O ayetlerde şöyle deniyor:

"Hac, bilinen aylardadır...."

"Allah'ı sayılı günlerde anın. Kim hemen iki gün içinde işini bitirirse ona günah yoktur. Kim de bunu geciktirir-ertelerse ona da günah yoktur..."

Haccın bilinen ayları 'Eşhuru'l-Hac' denen Şevval, Zilkade ve Zilhicce'dir. Bazıları Zilhicce'nin son 20 gününü istisna ederler. Bunun da Kur'ansal bir dayanağı yoktur. Çünkü Bakara 197 'Eşhurun malûmat' ifadesini kullanmıştır ki, en az üç ayı gerekli kılan bir ifadedir. Onların da anılan hac ayları olduğunu herkes bilmektedir. Sahabenin en fakîhlerinden olan İbn Mes'ud (ölm. 32/652), İbn Ömer (ölm. 74/693), Urve bin Zübeyr (ölm. 94/712) ve benzerleri ile tabiûn neslinin en büyük müçtehitlerinden sayılan Ata bin Ebî Rebâh (ölm.115/733), Mücahid bin Cebr (ölm.103/721), Tavus bin Keysan (ölm. 106/724), Katâde (ölm. 118/736), Zührî (ölm. 124/741) ve mezhep imamlarından

İmam Mâlik (ölm. 179/795), Hac Ayları tabirinden üç ayın tamamını anlar. (bk. Kurtubî; Tefsir, 2/404 vd., Râzî; Tefsir, 5/173; İbn Arabi; Tefsir, 1/131 vd.)

Bütün bu Kur'ansal gerçekler ortada dururken, geleneği vahyin önüne geçirerek haccı iki-üç günlük bir süreye hapsedip binlerce insanın ölümüne ve binlercesinin de (konan kotalar yüzünden) hac yapamamasına sebep olmak ve bunu din sanmak, anlaşılır gibi değildir!

Deniyor ki: "Hz. Peygamber haccı kurban bayramı günlerinde yaptı, biz neden o günleri değiştirelim?"

Tutarsızlık bu savunmada iyiden iyiye belirginleşiyor. Bir defa, Hz. Peygamber, hayatında sadece bir kez hac yaptı. Onu herhangi bir günde yapacaktı. Eğer o haccını, örneğin, Zilkade'nin 20. günü yapmış olsaydı haccı o gün dışında yapamayacak mıydık? İkincisi, Hz. Peygamber'in o haccı sırasında Mekke'ye gelen hacı sayısı en abartılı rakam yüz bin kişidir. Bunun Mekke'yi zorlayan bir yanı yoktur ki... Cenabı Hak, Bakara 197. ayeti, Mekke'ye yüzbin hacının geldiği zamanlar için değil, dört milyonluk hacı kitlesinin yollara düştüğü zamanlar için vahyetmiştir. Hz. Peygamber, Kur'an'ın dışlanmasında kendi haccının böylesine âlet edileceğini nasıl düşünür ve Kur'an ortada dururken, böyle bir şeyi yapmamaları hususunda ümmetini uyararak onların güvene layık olmadıklarını veya anlayışlarının kıt olduğunu nasıl ima eder?

Haccı iki güne sıkıştırmak, Kur'an ve sünnette dayanağı olmayan bir inattan başka şey değildir. Ve ne yazık ki o inadı savunmak için Hz. Peygamber âlet edilmektedir. Daha doğrusu Kur'an'a aykırılığı geçerli kılmak için Kur'an'ı tebliğ eden nebi araç yapılmaktadır. Bir de şu söylenmektedir: "Haccın ifası için Arefe günü gerekir. Çünkü Arafat'ta vakfe, haccın Kur'ansal şartlarındandır ve o vakfe, ancak Arefe günü yani kurban bayramına ön gelen gün yapılır."

Arafat'ta vakfenin haccın Kur'ansal şartlarından biri olduğu doğrudur ama Kur'an bu vakfenin hangi gün yapılacağına ilişkin bir kayıt koymamıştır. Haccı, anılan üç ayın hangi gününde yaparsanız vakfenizi de o günde yaparsınız.

Burada başka bir Kur'an güzelliği daha vardır: Kur'an, hacdan bahseden ayetlerinin birinde (2/198) Arafe mevkiinden söz ederken mûtad kullanım olan tekil şekli (arafe) değil de çoğul şekil olan 'Arafat' sözcüğünü kullanıyor. Mevki adları üzerinde otorite sayılan Yakut el-Hamevî (ölm.627/1229) diyor ki, "Arafe ve Arafat aynı yerin adı olan iki kelimedir." (bk. *Mu'cemu'l-Büldan,* arf mad.) Biri tekil şekil, biri çoğul şekil. Kur'an çoğul şeklini kullanmıştır. Mûtad kullanıma ters olan bu kullanım elbette ki sebepsiz değildir.

Şunu da akılda tutalım: Arafe, Türkçe'de de kullanıldığı gibi, aynı zamanda, bayrama ön gelen gün demektir. Demek oluyor ki, Bakara 198'deki 'arafe-arafât' deyimi hem bir mekânı hem de bir zamanı ifade etmektedir. Kur'an bu sözcüğün çoğulunu kullanarak hem zaman hem de mekân bakımından bir değil, birçok arafeler olduğunu ve bunların her birinin kullanılmasının mümkün bulunduğunu göstermektedir. Başka bir deyimle, hac yapan her kişinin ve her grubun kendine özgü Arafe günü ve Arafe mevkii olacaktır. Haccı hangi ayın hangi gününde yaparsanız, Arafe'niz de, Arafe'de vakfeniz de o gün vücut bulur. Çünkü Kur'an ne bayramdan ne de Zilhicce'nin falan veya filan gününden söz ediyor. Kur'an, üç aylık bir süreden söz ediyor.

HACDA KURBAN KESME MESELESİ

Hayvan boğazlamayı haccın şartı haline getirmek de Kur'an'a aykırıdır. (Ayrıntılar için bk. Kurban mad.)

Vekâleten hac yapılabileceğini kabul etmek de Kur'an dışı bir uygulamadır.

Kur'an hiçbir ibadette vekâlet imkânı getirmemiştir. Vekâleten haccın da İslam'a aykırı bir gelenek olduğu kanısındayız. Aksini belgeleyecek vahyi bir beyan bulabilmiş değiliz. Ama fukaha genellikle kabul eder. Etmeyenler de var. Irak Fıkıh Ekolü'nün babası İbrahim en-Nehaî'nin (ölm. 96/715) bir fetvasında buna cevaz vermediği, diğer bir fetvasında cevaz verdiği rivayet edilir.